

НЕМИС ВА ЎЗБЕК БОЛАЛАР ФОЛЬКЛОРИДА АРХЕТИПЛАРНИНГ
ЛИНГВОКОГНИТИВ ХУСУСИЯТЛАРИ

G'afurova Shafolat Azamatovna

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Roman-german filologiyasi fakulteti, Nemis
tili amaliy fanlar kafedrasida o'qituvchisi*

Аннотация. Биз ушбу тезисда немис ва ўзбек болалар фольклоридаги архетипларнинг лингвокогнитив хусусиятларини қиёсий таҳлил қиламиз. Тадқиқотнинг асосий мақсади икки халқ болалар фольклорида учрайдиган архетипларнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатларини ёритишдан иборат. Болалар фольклори миллий тафаккур ва маданий қадриятларни акс эттирувчи муҳим маънавий мерос ҳисобланади. Шу асосда қаҳрамонлар, ҳайвон образлари ва мифологик персонажларнинг лингвокогнитив хусусиятлари таҳлил қилинади. Немис ва ўзбек халқ эртаклари ҳамда бошқа фольклор намуналари мисолида архетипларнинг миллий-маданий мазмуни очиқ берилади. Натижада, архетипларнинг лингвокогнитив хусусиятлари икки халқнинг миллий дунёқараши ва маданий қарашларини англашда муҳим аҳамиятга эга эканлиги ҳулосасига келинади.

Калит сўзлар. Архетип, болалар фольклори, лингвокогнитив хусусиятлар, қиёсий таҳлил, немис тили, ўзбек тили, миллий тафаккур, рамзий образлар, маданий қадриятлар, фольклор.

Abstract. In this thesis, we conduct a comparative analysis of the linguocognitive features of archetypes in German and Uzbek children's folklore. The main purpose of the study is to identify the similarities and differences between the archetypes found in the children's folklore of the two nations. Children's folklore represents an important part of cultural heritage that reflects national thinking and cultural values. Accordingly, the linguocognitive characteristics of heroes, animal images, and mythological characters are examined. Based on examples from German and Uzbek folk tales and other folklore texts, the national and cultural meanings of archetypes are revealed. As a result, it is concluded that the linguocognitive features of archetypes play a significant role in understanding the national worldview and cultural perspectives of both peoples.

Keywords. Archetype, children's folklore, linguocognitive features, comparative analysis, German language, Uzbek language, national thinking, symbolic images, cultural values, folklore.

Аннотация. В настоящих тезисах проводится сравнительный анализ лингвокогнитивных особенностей архетипов в немецком и узбекском детском фольклоре. Основной целью исследования является выявление сходств и различий архетипов, представленных в детском фольклоре двух народов. Детский фольклор является важной частью культурного наследия, отражающей национальное мышление и культурные ценности. В этой связи анализируются лингвокогнитивные

особенности героев, образов животных и мифологических персонажей. На примере немецких и узбекских народных сказок и других фольклорных произведений раскрывается национально-культурное содержание архетипов. В результате делается вывод о том, что лингвокогнитивные особенности архетипов играют важную роль в понимании национального мировоззрения и культурных представлений двух народов.

Ключевые слова. *Архетип, детский фольклор, лингвокогнитивные особенности, сравнительный анализ, немецкий язык, узбекский язык, национальное мышление, символические образы, культурные ценности, фольклор.*

Кириш. Болалар фольклори халқнинг миллий тафаккури, маданий қадриятлари ва дунёқарабини авлоддан авлодга етказувчи муҳим маънавий мерос ҳисобланади. Немис ва ўзбек болалар фольклорида учрайдиган архетиплар нафақат бадиий образ, балки халқнинг тарихий тажрибаси, миллий онги ва когнитив қарашларини ҳам ўзида мужассам этади. Мавзунинг долзарблиги бугунги кунда маданиятлараро мулоқот, қиёсий тилшунослик ва когнитив тадқиқотларнинг кенгайиб бораётгани билан янада аҳамият касб этмоқда. Жумладан, немис ва ўзбек халқ эртақларидаги архетипларни қиёсий ўрганиш икки халқнинг миллий дунёқараши ва маданий хусусиятларини чуқурроқ англаш имконини беради. Тадқиқот немис ва ўзбек халқ эртақлари, болалар фольклори намуналари ҳамда маҳаллий ва халқаро илмий манбалар асосида архетипларнинг лингвокогнитив хусусиятларини таҳлил қилиш орқали амалга оширилди.

Тадқиқотнинг мақсади немис ва ўзбек болалар фольклоридаги архетипларнинг лингвокогнитив хусусиятларини қиёсий таҳлил қилиш ва уларнинг миллий-маданий мазмунини баҳолашдан иборат. Тадқиқотда қиёсий таҳлил, лингвокогнитив таҳлил ҳамда фольклор матнларини таҳлил қилиш усулларидан фойдаланилди. Ушбу иш фольклоршунослар, тилшунослар, таржимонлар ва тадқиқотчилар учун амалий аҳамиятга эга бўлиб, маданиятлараро мулоқот ва қиёсий фольклор тадқиқотларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Асосий қисм. Архетиплар инсон тафаккурида авлоддан авлодга ўтиб келадиган универсал образлар бўлиб, улар халқнинг миллий маданияти, тарихи ва дунёқараши билан узвий боғлиқ. Немис ва ўзбек болалар фольклорида архетиплар болаларнинг миллий онги ва когнитив тафаккурини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади. Немис фольклорида архетиплар кўпроқ универсал қаҳрамон, донолик, жасорат ва эркинлик ғоялари билан боғланса, ўзбек болалар фольклорида эзгулик, меҳнатсеварлик, катталарга ҳурмат ва жамоавийлик каби миллий қадриятлар устунлик қилади. Халқаро тадқиқотларда (Карл Густав Юнг ва Жозеф Кэмпбелл ишларида) архетиплар инсон онгининг универсал моделлари сифатида баҳоланса, ўзбек фольклоршунослигида улар миллий маданият ва халқ тафаккурининг ифодаси сифатида талқин қилинади.

Архетиплар қуйидаги асосий турларга ажратилади:

1. Қаҳрамон архетипи.
2. Ёрдамчи (донолик) архетипи.
3. Ёвуз куч ёки рақиб архетипи.

Немис болалар эртакларида қаҳрамон архетипи мустақиллик ва шахсий жасоратга асосланади, ўзбек эртакларида эса қаҳрамон жасорати оила, халқ ва Ватан манфаати билан уйғун ҳолда намоён бўлади. Ёрдамчи архетипи немис фольклорида сеҳрли образлар орқали ифодаланса, ўзбек фольклорида доно қария, ота-она ёки эзгу инсон тимсолида акс этади. Немис ва ўзбек болалар фольклорида лингвокогнитив воситалар ҳам ўхшашлик ва фарқларга эга. Ҳар икки халқ эртакларида рамзий образлар, ҳайвон қаҳрамонлари, такрорлар ва анъанавий ифодалар кенг қўлланилади. Масалан, немис эртакларида ўрмон, бўри ва сеҳрли буюмлар муҳим когнитив рамз сифатида учраса, ўзбек эртакларида тулки, бўри, дев, Семурғ ёки Хумо куши миллий тафаккур ва маданий қарашларни ифодалайди. Немис фольклорида индивидуал ҳаракат ва шахсий танлов устун бўлса, ўзбек фольклорида жамоавийлик, оилавий муносабатлар ва катталарга ҳурмат асосий ўринни эгаллайди. Лингвокогнитив хусусиятларни шакллантиришда тил бирликлари муҳим вазифа бажаради. Немис тилида қисқа ва аниқ ифодалар, рамзий номлар ҳамда универсал образлар устунлик қилса, ўзбек тилида мақоллар, иборалар, такрорлар ва миллий рамзларга бой тасвирлар кўпроқ қўлланилади.

Архетипларнинг болалар онгида шаклланишида қуйидаги омиллар муҳим аҳамиятга эга:

7. **Қаҳрамонлар образи:** жасорат, меҳнатсеварлик ва эзгулик каби фазилатларни шакллантиради.
8. **Ҳайвон образлари:** миллий қадриятлар ва ахлоқий тушунчаларни рамзий тарзда ифодалайди.
9. **Мифологик персонажлар:** болаларнинг тасаввури, образли фикрлаши ва миллий дунёқарашини бойитади.

Бундан ташқари, архетипларнинг лингвокогнитив хусусиятларини ўрганишда қиёсий таҳлил муҳим ўрин тутadi. Немис ва ўзбек эртакларида бир хил архетип турлича тил воситалари ва маданий рамзлар орқали ифодаланади. Масалан, немис эртакларидаги «қаҳрамоннинг синовдан ўтиши» мотиви ўзбек эртакларида ҳам учрайди, аммо унда миллий урф-одатлар ва халқона қадриятлар устувор аҳамият касб этади. Шу боис архетипларнинг лингвокогнитив хусусиятларини қиёсий ўрганиш икки халқнинг миллий тафаккури, маданий қарашлари ва тил манзарасини чуқурроқ англаш имконини беради.

Хулоса. Немис ва ўзбек болалар фольклоридаги архетипларнинг лингвокогнитив хусусиятларини қиёсий таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, ҳар икки халқ фольклорида ўхшаш архетиплар мавжуд бўлса-да, уларнинг тилдаги ифодаси ва

миллий-маданий мазмуни ўзига хос хусусиятларга эга. Немис болалар фольклорида универсал архетиплар ва индивидуаллик ғояси устун бўлса, ўзбек болалар фольклорида миллий қадриятлар, жамоавийлик ва маънавий тарбияга алоҳида эътибор қаратилади. Бу фарқлар икки халқнинг миллий тафаккури ва маданий дунёқарабини англашда муҳим аҳамиятга эга. Тадқиқот натижалари қиёсий фольклоршунослик, лингвокогнитив тадқиқотлар ҳамда таржима амалиётини такомиллаштиришга хизмат қилади.

Устоз ва мураббийлар учун маслаҳатлар: Дарс жараёнида немис ва ўзбек халқ эртакларини қиёсий таҳлил қилиш, архетипларнинг маъноси ва вазифасини мисоллар асосида тушунтириш талабаларнинг миллий ҳамда маданиятлараро тафаккурини ривожлантиради.

Шуғулланувчилар учун маслаҳатлар: Немис ва ўзбек болалар фольклори намуналарини мунтазам ўқиб, архетипларнинг тилдаги ифодаси ва миллий-маданий хусусиятларини қиёсий таҳлил қилинг. Бу лингвокогнитив таҳлил кўникмаларини ривожлантириш ва маданиятлараро мулоқотни чуқурроқ англашга ёрдам беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Юнг К. Г. **Архетип ва жамоавий онгсизлик.** – Москва: АСТ, 2019. – 496 б.
2. Кэмпбелл Ж. **Қаҳрамоннинг минг қиёфаси.** – Москва: Питер, 2018. – 416 б.
3. Раҳматуллаев Ш. **Ўзбек халқ оғзаки ижоди.** – Тошкент: Ўқитувчи, 2017. – 352 б.
4. Абдуллаева Д. **Ўзбек ва немис халқ эртакларида архетип образларининг қиёсий таҳлили** // Хорижий филология журнали. – Самарқанд, 2023. – № 2. – Б. 74–81.
5. Алишер Навоий номидаги **Ўзбекистон Миллий кутубхонаси.** Ўзбек халқ эртаклари (электрон фонд). – Тошкент. – <https://natlib.uz>
6. **Wikipedia.** Archetype. – <https://en.wikipedia.org/wiki/Archetype>